

Vesna Trifunović

Socijalni tipovi *heroja, nitkova i lude* u teoriji Orina Klapa*

Apstrakt: Predmet rada je razvoj teorije američkog sociologa Orina Klapa o socijalnim tipovima u pravcu „opštih“ tipova Heroja, Nitkova i Lude. Ove tri kategorije pokazale su se kao značajni koncepti u skladu sa kojima se vrši opažanje, organizacija i kontrolisanje ponašanja pripadnika jednog društva. Pored toga, razmatran je i način na koji je Klap primenio navedene koncepte na konkretnom primeru američkog i meksičkog društva, pridajući im, na taj način, značajnu metodološku vrednost u pogledu komparacije različitih društava, kao i u razmevanju njihovog nacionalnog karaktera.

Ključne reči: Heroj, Nitkov, Luda, heroizacija, nitkovizacija, stvaranje Lude, socijalni tip, društvena kontrola, komparativni metod, nacionalni karakter

Uvod

Orin Edgar Klap (Orrin Edgar Klapp) bio je uvaženi američki sociolog i, između ostalog, autor veoma zanimljive teorije o socijalnim tipovima koja je bila predmet razmatranja u radu „Formiranje socijalnih tipova u teoriji Orina Klapa“¹. U tom radu rečeno je da je Klap ovu teoriju razvio pod značajnim uticajem Čikaške sociološke škole, kao i to da ova teorija pripada, pre svega, oblasti socijalne psihologije. Socijalni tipovi o kojima je ovde reč kreirani su u svakodnevnom govoru i slengu i, prema ovom autoru, odražavaju neformalnu društvenu strukturu koja je od velikog značaja za upoznavanje jednog, u ovom slučaju modernog, društva. Pored toga, ovi tipovi imaju i važne društvene funkcije, kako za pojedinca koji živi u anonimnoj, mobilnoj i složenoj sredini, tako i za samu sredinu. Predmet ovog rada jeste pravac u kome je

* Tekst je rezultat rada na projektu br.147021: Antropološka ispitivanja komunikacije u savremenoj Srbiji koji u celini finansira MNZŽS RS

1 V. Trifunović, *Formiranje socijalnih tipova u teoriji Orina Klapa*, rad predat za Glasnik Etnografskog instituta SANU, LV, 2007.

Orin Klapp dalje razvio svoju teoriju o socijalnim tipovima i način na koji je primenio ovu teoriju na primeru američkog i meksičkog društva.

U prethodnom radu pomenut je i metod kojim se ovaj autor poslužio kako bi stekao uvid u postojeće socijalne tipove u okviru američkog društva. Taj metod je podrazumevao sastavljanje detaljnog spiska naziva koji opisuju različite vrste osoba, a koji se sreću, prvenstveno, u slengu i svakodnevnom govoru. Ispitanici su, potom, imali zadatak da opišu date tipove ličnosti, kao i da obogate spisak sopstvenim terminima i primerima. Pored toga, Klapp je od svojih ispitanika zahtevao da razvrstaju socijalne tipove prema tome kako ih razumeju kada ih neko drugi koristi, odnosno njihov vrednosni sud o različitim tipovima baziran na društvenom konsenzusu, i tako došao do tri osnovne kategorije – Heroja, Nitkova i Lude. Prema rečima sâmog autora, zanemarljivo mali broj socijalnih tipova bio je neutralan, tj. nije mogao da se svrsta ni u jednu od ove tri kategorije.² Iz toga sledi da su tipovi Heroja, Nitkova i Lude važni društveni simboli kojima se pridaje veliki vrednosni značaj i prema kojima se, u skladu sa tim, zauzima odgovarajući stav. Oni predstavljaju tri pravca devijacije od uobičajenog ponašanja koji se, prema Klappu, mogu opisati kao: „bolje od“, „opasno po“ i „nezadovoljavajuće“.³ Kao takvi, tipovi Heroja, Nitkova i Lude daju značajan doprinos društvenoj kontroli i konsenzusu pa, prema Klappovoj teoriji, na prvom mestu treba imati u vidu njihovu normativnu prirodu.

Možemo razmišljati o ovim tipovima kao o načinima na koje grupa pokušava da razume problematično ponašanje – bilo zbog toga što je bizarno, zapanjujuće, neshvatljivo, uznemirujuće, preteće – i to njegovim redukovanjem na jednostavne pojmove, svima poznate, koji ukazuju i na odgovarajuće oblike odgovora na to ponašanje.⁴

Budući da su odstupanja od društvenih konvencija i krizne situacije gotovo neizbežni, Klapp smatra da bi grupa bila dezorganizovana ukoliko ne bi imala ove jednostavne i pouzdane koncepte koji joj pomažu da „izađe na kraj“ sa problematičnim ponašanjem i to na taj način što ga čine prepoznatljivim i što omogućavaju njegovu kontrolu. Treba podsetiti na to da sve što je do sada rečeno o socijalnim tipovima i procesu tipizacije važi i za ova tri tipa, naročito kada je u pitanju kolektivni proces njihovog stvaranja i pripisivanja. To znači da se, prema Klappu, pojedinac može ponašati na bilo koji način, ali ga samo grupa može učiniti Herojem, Nitkovom ili Ludom. Kolektiv, naime, interpretira njegovo ponašanje i na osnovu konsenzusa organizuje svoj stav prema

2 Orrin E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1962: 16.

3 O. E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools, as Agents of Social Control*, *American Sociological Review*, Vol. 19, No. 1, Feb, 1954: 57.

4 *Ibid*, 57.

njemu i to na, kako Klap kaže, „primitivan“ način. Ovaj primitivni stav dolazi od toga kako je pojedinac percipiran na osnovu svojih karakteristika. Nitkov je, na primer, obeležen kao monstrum i neprijatelj društva koji mora biti uništen u cilju očuvanja bezbednosti tog društva, pa je stigmu nitkovizacije veoma teško otkloniti i, samim tim, promeniti ponašanje i stav prema njemu.

Veliki broj svojih radova Klap je posvetio razmatranju tipova Heroja, Nitkova i Lude i to, na prvom mestu, opisu njihove normativne prirode, zatim razlikovanju oblika ponašanja i drugih faktora koji dovode do njihove identifikacije, kao i opisu procesa heroizacije (*heroization*), nitkovizacije (*vilification*) i stvaranja Lude (*fool-making*) i ukazivanju na njihove funkcije na nivou pojedinca i na nivou društva. Možemo slediti ovaj redosled i osvrnuti se na svako od ovih pitanja kojima Klap posvećuje posebnu pažnju.

Klapova klasifikacija socijalnih tipova Heroja, Nitkova i Lude

Heroj kao socijalni tip. Klap je heroja definisao kao osobu, stvarnu ili izmišljenu, koja pobuđuje odgovarajuće ponašanje i stavove okoline, najčešće divljenje, s obzirom na to da se izdvaja od drugih svojim neuobičajenim dostignućima i zaslugama.⁵ Kao takav, heroj zauzima počasni status kome pristaju poštovanje, slavljenje i odavanje priznanja. Usled svojih superiornih kvaliteta, heroji simbolizuju uspeh, savršenstvo i pobedu nad zlom i predstavljaju model za identifikaciju. Klap navodi uloge Heroja koje naglašavaju individualni uspeh, kao i uloge Heroja koje su usmerene ka dobrobiti zajednice.

U prvu grupu spadaju:

1. *Heroj osvajač* – ovaj tip odlikuje se nadljudskom snagom, izdržljivošću, veštinom i hrabrošću, a karakteriše ga nepobedivost i nenadmašnost. Iz folklora se, kao primer, mogu navesti Beovulf, Zigfrid, Marko Kraljević. Stvarna osoba koja je uživala ovaj status u okviru američke kulture je Džek Dempsi, kako navodi Klap.

2. *„Pepeljuga“* – ukoliko je osoba mlada i neobećavajućih izgleda, obrazac Pepeljuge može je učiniti Herojem. Ovaj obrazac podrazumeva uzdizanje iz nepovoljnog položaja do uspeha i to pored protivnika koji su imali daleko povoljnije izgleda. Dobar primer ovog obrazca je „self-made man“, osoba koja je najčešće počinjala kao siromašna ili siročica, a koja je uspela da se svojim radom, trudom i talentom obogati i stekne visok društveni status.

5 O.E.Klapp, The Creation of Popular Heroes, *The American Journal of Sociology*, Vol. 54, No. 2, Sep, 1948: 135.

3. *Mudar Heroj* – ovo je uloga koja više naglašava visprenost od fizičke snage. Ona zahteva superiornijeg protivnika, u pogledu moći i veličine, koga pobeđuje svojom dosetljivošću i iznenadnim trikovima. Ovaj Heroj se graniči sa nevaljalcem s obzirom da može bezobrazno ismejavati svoje protivnike. Upravo činjenica da su ti protivnici u nakoju vrsti nadređenog položaja, utiče na to da u javnom životu ovaj tip bude proglašen za Heroja. Naš primer su priče o Eri i njegovim dogodovštinama sa Turcima, kao i anegdote o knezu Milošu na osnovu kojih ga, takođe, možemo svrstati u ovaj tip.

Druga grupa uključuje sledeće uloge Heroja:

1. *Heroj oslobodilac* – pojavljuje se u trenutku opasnosti, kada je potrebna pomoć ili spas. Popularnost slavni vojskovođa je često bazirana na ovoj ulozi. Ovde se, takođe, može navesti Marko Kraljević kao domaći primer, a od istorijskih likova kod nas, Karađorđe i knez Miloš.

2. *Dobročinitelj* – kao što samo ime kaže, heroizam ovakve osobe počiva na dobrim delima koje je učinila, najčešće pomaganjem nezaštićenih, bolesnih i siromašnih. Kulturni heroj, kao darivalac i osoba koja doprinosi dobrobiti zajednice, spada u ovu kategoriju, pa se kao naš primer može navesti sveti Sava.

3. *Mučenik* – ova uloga podrazumeva samožrtvovanje za određeni cilj. Može se reći da svaka krizna situacija ili konflikt u koji je uključen neki važan cilj daje priliku za to da osoba dobije status mučenika. Dobar domaći primer ovog tipa je knez Lazar.⁶

Nitkov kao socijalni tip. „Većina društava, ako ne i sva, imaju sliku o idealnom tipu zle osobe za koju se veruje da je odgovorna za ozbiljne neprilike“, kaže Klapp.⁷ Nitkov u kolektivnoj svesti, dakle, figurira kao otelotvorenje zla. Uprkos svom ljudskom obliku, on se opaža kao monstrum koji je omražen i odbačen kao neprijatelj društvenog poretka, ispravnih i nezaštićenih. Ovaj tip je, međutim, važan socijalni simbol koji grupa sama stvara kao deo sopstvene organizacije. Postoji nekoliko vrsta Nitkova koje je Klapp identifikovao u američkom društvu i oni se mogu klasifikovati u dve osnovne grupe. Prvoj pripadaju oni Nitkovi čije su uloge vidljive, očite i javne, dok druga grupa obuhvata uloge Nitkova koje su prikrivene i za koje je obično potrebno izvesno vreme da bi se otkrile. Ovde treba skrenuti pažnju na to da su kategorije Nitkova koje slede identifikovane najpre u okviru američke kulture i na osnovu

⁶ Ibid, 136–137.

⁷ O. E. Klapp, Notes toward the Study of Vilification as a Social Process, *The Pacific Sociological Review*, Vol. 2, No 2, Autumn, 1959: 71.

slenga, odnosno, termina kojima su u američkom govoru najčešće označene ove uloge.

Prvu grupu čine:

1. *Razbojnik ili Odmetnik (Desperado, Outlaw)* – odlikuje ga nasilno ponašanje protiv koga se grupa obično ujedinjuje da bi mu se suprotstavila. Kao primer ove vrste Nitkova, Klap navodi sledeće termine kojima je on obeležen u američkom svakodnevnom govoru: *gangster, revolveraš, bandit, javni neprijatelj, Bili Kid* (inače prototip predstavlja Robin Hud) itd.

2. *Ugnjetavač ili siledžija (Oppresor, Bully)* – ovo je jaka i okrutna figura koja zloupotrebljava svoju moć nad slabom žrtvom. Njegovo prisustvo, prema Klapu, pobuđuje kolektivna iščekivanja da će se pojaviti heroj koji će ga ukloniti. Često se obeležava imenima kao što su: *inkvizitor, progonitelj ili nasrtljivac, tiranin, Neron, silovatelj* itd. Kod nas je ovu ulogu u narodnom folkloru često igrao Turčin (Dahije).

3. *Autoritarista (Authoritarian)* – ovaj tip je veoma blizak prethodnom. Odlikuje se nametanjem sopstvene volje drugima i ograničavanjem individualne slobode. Poznat je kao: *diktator, fašista, licemer, cenzor, kritizer, i dr.*

4. *Buntovnik (Rebel)* – ovo je vrsta otpadnika od zakona koji naročito pretili zbacivanjem uspostavljenog autoriteta. *Revolucionar, boljševik, radikal, uzurpator* su nazivi koja ga obeležavaju.

5. *Izrugivač, skandalozna ličnost (Flouter)* – karakteriše ga skandalozno ponašanje kojim podriva društveni red. Od naziva koja ga označavaju mogu se navesti *rasipnik, raspusnik, obestan tip, „pala“ žena (nevaljalica), bludnica.*

6. *Izazivač nevolja (Trouble-maker)* – osuđuje se zato što proizvodi sukobe. Može se reći da su stvari bile na svom mestu pre nego što se on pojavio. Naziva se *osobenjak, čudak, „tip“, sveznalica, mudrijaš, pametnjaković, ohola osoba, pokvarenjak, poročna osoba.*

7. *Polagač prava na nezasluzenu privilegiju (Claimant of Undue Privilege)* – ova kategorija uključuje sebične grabljivce koji, kao što samo ime kaže, zahtevaju ono što im ne pripada ili postavljaju drsko sebe iznad drugih. *Snob, uzurpator, siledžija za volanom, bezobziran tip, otimač.*

8. *Uljez ili nametljivac (Intruder)* – nedobrodošli nametljivac koji na silu ulazi u određenu grupu ili statusni sistem: *skorojević, arivista, njuškalo, grebator, folirant, gedžovan.*

9. *Sumnjivi marginalac (Suspicious Isolate)* – osoba čije čudno ponašanje, pojava i marginalna pozicija deluju opasno: *čudak, čaknuta osoba, osobenjak, šunjalo, smutljivac.*

10. *Monstrum (Monster)* – ovaj bizarni Nitkov je, svojim delovanjem, van okvira uobičajenog poimanja i približan je demonu. *Đavo, demon, veštica,*

perverztnjak, psihopata, sadista, krvopija, mučitelj, Džek Trbosek, samo su neki od termina koji ga obeležavaju.

11. *Bitanga (Rogue)* – ovaj tip nalazi se na granici između Lude i Nitkova, pa postoji ambivalentan odnos prema njemu (*nitkov, bitanga, baraba*).

12. *Otpadnik (Renegade)* – bezočni tip koji se javno priklanja drugoj strani, izdajica. Među ostalim pojmovima popularnog govora koji obeležavaju ovu ulogu, Klap navodi pojmove *nigger-lover*, što bi se u našem kolokvijalnom izrazu moglo prevesti kao *poturica*, potom *štrajkbreher, cinkaroš, „tužibaba“*, izdajica.

Druga grupa obuhvata prikrivene uloge Nitkova i među njima se mogu navesti:

1. *Prikriveni izdajnik (Underhanded Traitor)* – ovaj tip je blizak Odmetniku sa tom razlikom što se potajno okreće protiv svoje grupe i „radi iza leđa“. *Juda, komunjara, crveni, onaj koji „otkucava“* nazivi su za ovu vrstu Nitkova.

2. *Obmanjivač (Deceiver)* – predstavlja se lažno, obično je to osoba izvana koja zadobija poverenje laskanjem i umiljavanjem. *Laskavac, lažljivac, ulizica, prevarant, „lija“*.

3. *Podli napadač (Sneak-Attacker)* – maliciozni autsajder koji kukavički napada. *Back-biter, gossip, weasel, Ku-Kluxer*, itd.

4. *Prevarant ili parazit (Chiseler, Parasite)* – on ima parazitski odnos prema grupi i potajno iskorišćava svoju nepoštenu prednost. *Black-marketeer, pimp, extortionist*.

5. *Vrdalo (Shirker)* – izbegava važne dužnosti i obaveze. *Deserter, coward, chicken*.

6. *Kvarilac, zavodnik (Corrupter)* – vrši loš uticaj naročito putem bliske veze. Često ga je teško otkriti i njegovo prisustvo se smatra opasnim za društvenu organizaciju. *Bad apple, seducer, degenerate*.⁸

Klap, takođe, pominje i različite nazive kojima se pripisuje karakter Nitkova ali koji ne specifikuju i određenu ulogu kao prethodne kategorije. Ti nazivi se mogu klasifikovati u dve grupe: društveno nepoželjno (*No-good, black sheep, tramp, floater, lofer, convict*) i ambivalentni epiteti koji osobu svrstavaju uopšte u kategoriju Nitkova (*bastard, bitch, rat, louse*).

Luda kao socijalni tip. Luda je socijalni tip na koji često nailazimo u folkloru, literaturi i drami. Klap definiše Ludu kao osobu, stvarnu ili imaginarnu,

⁸ O. E. Klapp, American Villain-Types, *American Sociological Review*, Vol.21, No. 3, Jun, 1956: 337- 339.

koja je generalno ismejavana i koja, kao takva, uživa specifičan status.⁹ Luda predstavlja kolektivni pojam o vrsti osobe ili ponašanju koje je smešno i inferiorno kao i vrednosti koje određena grupa ne prihvata. Ona se obično definiše kao osoba kojoj nedostaje zdravorazumsko rasuđivanje ili koja se ponaša apsurdno i glupo. Luda je prava antiteza lepoti, pristojnosti, ljupkosti, inteligenciji, snazi i drugim osobinama koje otelotvoruje Heroj pa je, u skladu sa tim, ovaj tip izrazito antiherojski. Usled toga treba istaći da postoji značajna razlika između Lude i Nitkova. Ona se ogleda u činjenici da postupci Lude ne sadrže zlu nameru i, kako Klap kaže, u tome što su ti postupci isuviše budalasti da bi se shvatali ozbiljno. Luda se, stoga, pre toleriše i smatra zabavnom nego što se kažnjava. Klap klasifikuje Lude po osobenom načinu na koji one odudaraju od grupnih normi i to preterivanjem ili prekoračenjem u ponašanju, kao i nedostatkom u ličnosti ili ponašanju.

U prvu grupu spadaju:

1. *Groteskna luda* – odudara od društvenih normi impulsivnim i razigranim ponašanjem, na primer, pravljjenjem grimasi ili šegačenjem. Tipični predstavnici ove vrste Lude su klovnovi.

2. *Komični nevaljalac ili varalica* – njegovo ponašanje, koje uključuje bezobrazne gestove, skarednost i izopačenost, graniči se sa zabranjenim. Razlikuje se od groteskne lude po tome što njegovi postupci odstupaju od konvencije, pre svega, u pravcu neprihvatljivog ponašanja. Nedostatak njegove ozbiljne namere ili bilo koja druga slabost koja mu je prirođena, sprečava da bude svrstan u društveni tip Nitkova.

3. *Brzopleta luda* – karakteriše je sklonost ekstremima u životu i nedostatak rasuđivanja koji je odobren od starne grupe. Ovaj tip Lude naročito srećemo u ekstremnim sportovima (tzv. Daredevil) i često imamo ambivalentna osećanja prema njemu u smislu da se divimo njegovoj hrabrosti ali da njegove postupke smatramo ludošću.

Drugu grupu čine:

1. *Nespretna luda* – nedostatak veštosti u situacijama koje zahtevaju vičnost i odgovarajuće ponašanje. Kao primer može se navesti pojedinac koji se oklizne i padne u čudan položaj na nekom javnom dešavanju.

2. *Deformisana luda* – odstupa u svom izgledu od društvenih normi o lepoti, držanju, stilu itd. Može se odlikovati ružnoćom, gigantskim rastom ili animalnošću, uopšte odbojnom spoljašnošću.

9 O. E. Klapp, The Fool as a Social Type, *The American Journal of Sociology*, Vol. 55, No. 2, Sep, 1949: 157.

3. *Budalasta luda* – za ovaj tip karakteristični su nedostatak inteligencije i razuma. Ona je naivna, prosta, bezosećajna i karakterišu je smešni promašaji, komične frustracije, neshvatljivo ponašanje i činjenica da je ostali mogu lako iskorišćavati.

4. *Slaba luda* – odlikuje se nedostatkom snage, agresivnosti i hrabrosti. Kada njeno ponašanje ostavlja ozbiljne posledice po grupu naziva se kukavicom i time se približava izdajici, odnosno tipu Nitkova.

5. *Comic butt* – ovaj tip je kombinacija deformisane, slabe i budalaste lude. Njegov izgled podstiče ismejavanje i prezir, a kinji se zato što je isuviše glup, potčinjen i plašljiv da bi uzvratilo. Zanimljivo je pomenuti da je ovaj tip praktično neuništiv, tj. često preživljava nezgodne padove i velike eksplozije dok mu se posmatrači rađe smeju nego što ga sažaljevaju.

6. *Pompezna luda* – karakteriše je pretendovanje na mnogo viši status od onog koji joj u stvarnosti pripada. Zato se često dešava da je pobedi niži, slabiji rival ili ona sama pogreši pa ispadne Luda.

7. *Ismevani heroj* – ova kategorija podrazumeva ismejavanje pojedinca na taj način što mu se ironično pripisuju nazivi koji se koriste pri karakterizaciji heroja (Supermen, šampion, legenda, car, kralj, itd).¹⁰

8.

Proces identifikacije Heroja, Nitkova i Lude

Obratimo sada pažnju na način na koji ova tri socijalna tipa bivaju identifikovani od strane kolektiva. Kao prvi faktor Klap navodi njihovu „opažljivost“ ili „boju“. Pod ovim autor podrazumeva neku individualnu osobenost (ekscentričnost, određenu veštinu ili sklonost skandalima) koja pojedinca čini upadljivim. Drugi zahtev je da osoba svojim ponašanjem ili izgledom odgovara tipu koji je uspostavljen u kolektivnoj misli. Tako, obrazac ponašanja koji je karakterističan za policajca u domaćim vicevima sugerise da ga treba svrstati u kategoriju Lude. Takođe, svetle oči, pogrbljena leđa i neprijatna spoljašnjost uticali su na to da, u prošlosti, osoba bude proglašena vešticom. Treći način za identifikaciju jednog od ova tri tipa jeste društvena prilika za igranje određene uloge koju prepoznaje grupa u skladu sa svojim opažanjem situacije. Sportska dešavanja su posebno povoljna za stvaranje šampiona putem takmičenja (Heroja), 1. april za „proizvođenje“ Lude, a suđenje za karakterizaciju kriminalaca (Nitkova).

Kod četvrtog načina pripisivanja uloge Heroja, Nitkova ili Lude moramo imati u vidu, već pominjani, Klapov argument da je to, najpre, kolektivni proces. To znači da osoba ne mora nužno posedovati odlike ova tri tipa da bi bila okarakterisana kao jedna od njih. Takva karakterizacija u kolektivnoj

¹⁰ Ibid, 157-159.

svesti može biti postignuta putem glasine, anegdote, vica, ogovaranja ili bilo koje priče na račun izvesne osobe. Racionalnost, dakle, nije značajan faktor u prepoznavanju Heroja, Nitkova ili Lude. Prema Klapu, čak i rituali koji imaju funkciju pripisivanja jedne od ovih uloga, poput kanonizacije, dolaze nakon spontanog kolektivnog određenja. Određena „problematična“ osoba može biti definisana i na više kontradiktornih načina u isto vreme. Reformatori se, tako, mogu percipirati kao Heroji, ali i kao Nitkovi koji podrivaju *status quo*.

Moguće je i da pojedinac promeni vremenom svoj status i da se iz jednog tipa razvije u drugi. Na primer, osoba može da izmakne iz kategorije Lude i to zahvaljujući određenim postupcima ili pričama koje joj pomažu da se redefiniše i postavi u kategoriju poželjnijeg tipa. Među najznačajnijim putevima za izbegavanje ove nepoželjne društvene uloge može biti prihvatanje šale i smejanje na sopstveni račun, što implicira da šala nije prčinila nikakvu štetu i da je, samim tim, bezuspešna. Slična strategija je privremeno prihvatanje uloge Lude i njeno korišćenje u cilju mudre pobede nad pretencioznim protivnikom. Aktivnost i spremnost na borbu, takođe, mogu uticati na to da osoba izađe iz kategorije Lude, naročito onda kada ona izazove jačeg protivnika. Pobeda će toj osobi svakako ići u prilog i učiniti je „ubicom džinova“ ali se ni neuspeh ne mora loše odraziti na nju budući da bi je mogao načiniti žrtvom i mučenikom.¹¹

Obrazac „Pepeljuge“ je već pominjan kao bitan u kreiranju Heroja, međutim, Klap govori o ovom zanimljivom društvenom obrascu i kada su u pitanju Lude. Pored preobražaja sâme osobe iz „ružnog pačeta u prelepog labuda“, ovaj obrazac podrazumeva i očekivanje koje postoji u kolektivu da se određena osoba izdigne iz svog nepovoljnog položaja i dostigne neočekivani uspeh. Inače, obrazac Pepeljuge je, prema rečima Klapa, čest u kolektivnoj misli američkog društva. U skladu sa time, prezrena osoba, koja je „u statusu“ Pepeljuge, može otkriti neki skriveni potencijal i na taj način pokrenuti ovaj obrazac očekivanja koji postoji unutar kolektiva. Najzad, Luda može svojom patnjom i pokazivanjem „ljudskih“ osobina izazvati saosećanje kod drugih što može doprineti da osoba pređe u kategoriju mučenika.¹²

Heraj, takođe, može promeniti svoj status i preći u kategoriju Nitkova ili Lude. Ovo se potiče neočekivanim iskazivanjem slabosti ili kukavičluka od strane osobe koja uživa status Heroja ali i otkrivanjem prevare kojom se ta osoba možda poslužila u ostvarivanju nekog cilja. Lišavanje statusa Heroja može slediti i nakon što je osoba pobeđena od strane slabijeg rivala ili, pak, ukoliko osoba odnese okrutnu pobedu nad slabijim rivalom.

Klap, međutim, ne razmatra detaljno mogućnost prelaska Nitkova u kategoriju Heroja ili Lude. Ovde se može izneti pretpostavka da to, u neku ruku, i

11 Ibid, 160.

12 Ibid, 161.

nije moguće. Prelazak Heroja u kategoriju Lude ili Nitkova, ili, pak, Lude u kategoriju Heroja ili Nitkova, čini se prilično jednostavnim – dovoljan je, gotovo, samo jedan „pravi“ potez, bio on pogrešan odnosno loš ili ispravan odnosno dobar. Kada je reč o Nitkovu, sâm Klapp navodi da je stigmatizaciju veoma teško otkloniti. Ako tome dodamo ono što ovaj autor naziva, već pomenutim, „primitivnim“ odgovorom društva na socijalne tipove, može se pretpostaviti da osoba, jednom označena kao Nitkov, gotovo i ne može pobeći od takvog svog određenja. Ovde prvenstveno mislim na situacije kada je osoba zvanično svrstana u ovu kategoriju od strane svoje okoline. S obzirom na to da stoji kao opozicija Heroju u svakom pogledu, teško je zamisliti pretvaranje Nitkova u Heroja. „Pravom Nitkovu nedostaju isključujuće karakteristike koje čine da bude pomešan sa Herojem.“¹³ On se odlikuje suprotnim osobinama koje krase Heroja i preti grupi kojoj Heroj služi. Čak i kada je u pitanju njegova transformacija u Ludu ne treba misliti da je situacija povoljnija. Naime, Nitkov se već pokazao kao opasan po zajednicu i njegova (ne)dela su uzeta kao ozbiljna pretnja. S druge strane, postoji mogućnost da unutar zajednice još uvek ne postoji jedinstveno uverenje da određenu problematičnu osobu treba svrstati u kategoriju Nitkova, a da se ta osoba, u ključnom trenutku, pokaže u potpuno drugačijem svetlu. Možda je samo tada moguće govoriti o prelasku Nitkova u neku drugu kategoriju, ako se to uopšte i može nazvati prelaskom budući da prethodno nije došlo do jasne identifikacije osobe sa ovim tipom.

Društveni odgovor na tipove Heroja, Nitkova i Lude

Heroizacija, nitkovizacija i stvaranje Lude mogu se definisati kao kolektivni procesi kojima se pojmovi Heroja, Nitkova ili Lude pripisuju pojedincima i u skladu sa kojima se društvo odnosi prema tim pojedincima. To znači da, kada je osoba uvršćena u jednu od ovih kategorija, postoji tendencija kolektiva da tretira tu osobu na odgovarajući način. Tako je, budući da zauzima visok status, Heroj nagrađen privilegijama, uvažen, duboko poštovan i podražavan. Oko Heroja često postoji krug posvećenika koji ga slave i šire priče i sećanja na njegova dela, čak i posle njegove smrti, što, takođe, spada u proces heroizacije.¹⁴

Nitkov, s druge strane, ima položaj koji stoji na suprotnom polu od položaja Heroja. Kolektiv nastoji na njegovom suzbijanju i uništenju kao što je ilustrirano u bajci sudbinom veštice koja završava ispečena u sopstvenoj peći. Za tip Nitkova karakterističan je tretman koji uključuje: ostracizam, javnu korpo-

13 O. E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, 50.

14 O. E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools, as Agents of Social Control*, 60.

ralnu kaznu, žigosanje, oduzimanje čina, sramoćenje itd. Proces nitkovizacije institucijalizovan je u vidu ekskomunikacijskih rituala, ratne propagande ili linča i podrazumeva konsenzus po pitanju određivanja prirode Nitkova, ali i po pitanju toga šta raditi sa njim i kako se organizovati i postaviti prema njemu.¹⁵

Društveno prikladan odnos prema Ludi je spuštanje njenog statusa ismejavanjem i ruganjem. „Iako može biti zabavna, mi ne simpatišemo sa Ludom već je držimo na odstojanju i smejemo joj se u lice.“¹⁶ Osoba koja je u stvarnom životu označena kao Luda može trpeti ozbiljne posledice kao što je gubitak privilegija ili uklanjanje sa određene društvene pozicije jer niko ne želi da „ima posla s njom“. Među društvene procese stvaranja Lude, Klap ubraja viceve i popularni humor, davanje nadimaka, književnu i umetničku satiru i propagandu. „Niko nije toliko poštovan da o njemu ne kruže glasine i šale. Anegdote mogu postati neprolazne priče koje su deo nečije reputacije. Nadimci se često daju javnim ličnostima pomažući u njihovoj karakterizaciji i njihovom približavanju javnosti“.¹⁷

Epiteti koji se, pri tom, pripisuju određenoj osobi zasnivaju se na njenim istaknutim karakteristikama koje je čine naročito pogodnom za određenu vrstu viceva. Satira dočarava nečiji karakter putem parodije, karikature ili ironije, dok propaganda može iskorišćavati ove spontane procese. Na osnovu ovoga čini se da se svakome u životu može desiti da postane žrtva procesa stvaranja Lude. Međutim, svako ne ostaje trajno u toj kategoriji, što će reći, Lude se „biraju“. Zato Klap postavlja pitanje šta je to što čini da se uloga Lude održava? Šta je odgovorno za permanentnu karakterizaciju osobe kao Lude? Kao odgovore na ova pitanja, autor navodi sledeće faktore: lične osobine i iznova ponavljano ponašanje koji sugerišu ulogu Lude; jedan ali udarni postupak koji nesumnjivo ubeđuje kolektiv u to da je osoba „neizlečiva“ Luda; priča ili epitet koji su tako dobri da se iznova ponavljaju i pamte, čineći trajnu legendu; neuspeh da se kontrira ulozi Lude postupcima ili pričama koji bi osobi omogućili izlazak iz te kategorije.¹⁸ Odnos društva prema Ludi nije toliko oštar kao odnos prema Nitkovu i ovo se jedino može pripisati, već pomenutoj, činjenici da je ona tretirana kao isuviše budalasta da bi se uzimala za ozbiljno. Ipak, Luda predstavlja povredu društvenih normi pristojnosti, pa su omalovažavanje, degradiranje i sramoćenje kazne koje ona, kao takva, trpi.

Funkcije socijalnih tipova Heroja, Nitkova i Lude

15 O. E. Klapp Notes toward the Study of Vilification as a Social Process, 73.

16 O. E. Klapp, Heroes, Villains and Fools, as Agents of Social Control, 61.

17 O.E. Klapp, The Fool as a Social Type, 160.

18 Ibid, 160.

Kao što je već pomenuto, funkcije socijalnih tipova mogu se identifikovati na individualnom i kolektivnom nivou. Tipovi Heroja, Nitkova i Lude nisu izuzetak po tom pitanju. Na prvom mestu, ovi tipovi operišu unutar ličnosti kao norme u skladu sa kojima se vrši samorasuđivanje. Kao što se može pretpostaviti, osoba će najpre uzimati tip Heroja kao svoj model ponašanja i mada neće u potpunosti voditi život mučenika ili oslobodioca, potvrđivaće sebe kroz one modele koje izabere za svoje heroje i koje prihvata kao vođe. Tipovi Nitkova i Lude, takođe, imaju značajnu funkciju na nivou ličnosti, podržavajući ulogu Heroja. Naime, da bi se adekvatno igrala uloga Heroja treba imati jasnu predstavu o tome protiv koga se „poteže mač“. Praktično je nemoguće igrati ulogu, na primer, mučenika ukoliko ne postoji i uloga tiranina.

Na nivou grupe uočavaju se druge funkcije. Na prvom mestu, u procesima heroizacije, nitkovizacije i stvaranja Lude, prema Klapu, mogu se uočiti rituali solidarnosti i potvrđivanja norme. „Ljudi se okupljaju da bi hvalili Heroja, borili se protiv Nitkova i smejali se Ludi.“¹⁹ Područja ovakvih kolektivnih rituala su pozorišta, javni forumi ili, pak, ogovaranja čija je značajna funkcija potvrđivanje kolektivnih vrednosti. Ovi tipovi, dakle, pomažu u perpetuiranju tih kolektivnih vrednosti ali i služe očuvanju određenih društveno neophodnih sentimentata kao što su ponos na velike ljude, divljenje hrabrosti i samozrtvovanju, mržnja poroka i prezir slaboumnosti.

Tipovi Heroja, Nitkova i Lude, prema Klapu, bitni su i kao elementi društvene kontrole i organizacije. Grupa, zapravo, podržava određene modele usmeravajući i kontrolišući svoje pripadnike u skladu sa njima. Što je jači ovaj sistem kontrole to će prosečna osoba unutar jedne zajednice biti bliža normi Heroja, kao, na primer, u monaškim redovima gde se gotovo svaki pojedinac može uzeti kao model tipa koji je postavljen za uzor. Čak se i u grupama, gde kohezija nije na tako visokom nivou, mogu uočiti pojedinci koji se izgledom, odnosno identifikacijom sa odgovarajućim tipom, izdvajaju iz okoline. Tako, neki ljudi često kažu da „na prvi pogled“ mogu prepoznati kriminalca, što, opet, kriminalci mogu da tvrde kada su u pitanju policajci. Kako Klap navodi, tamo gde nema socijalnih tipova Heroja, Nitkova i Lude i procesa heroizacije, nitkovizacije i stvaranja Lude, može se očekivati da su kontrola i moral, uprkos dobroj racionalnoj strukturi, slabi. Jake institucije, poput nekih vojnih organizacija, itekako koriste ove tipove u cilju podržavanja svoje racionalne, formalne strukture. Klap smatra da je nemoguće govoriti o etici jednog društva ili grupe bez zalaženja u oblast ovih društveno proizvedenih predstava o Heroju, Nitkovu i Ludi.

Možemo se, ukratko, osvrnuti na svaki od ova tri tipa posebno i razmotriti njihove specifične funkcije koje Klap identifikuje. Takođe, treba istaći i du-

19 O. E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools, as Agents of Social Control*, 62.

boki ambivalentni odnos koji zajednica gaji prema tipovima Lude i Nitkova, a koji bitno utiče na njihove društvene funkcije.

Društvena funkcija socijalnog tipa Heroja veoma je bitna s obzirom na visoki status koji ovaj tip uživa. Može se pretpostaviti da Heroj predstavlja društvene uloge i karakteristike koji su od izuzetne važnosti za opstanak grupe, njeno blagostanje i napredak. Klap navodi da Heroji pružaju i inspiraciju pripadnicima društva za unapređenje sopstvenog statusa. Tada ovaj tip funkcionira kao značajan simbol u pogledu razvoja ličnosti, edukacije i društvene kontrole. Heroj je, takođe, tip kome lako može biti dodeljena uloga vođe. Zajednica oseća jedinstvo sa njim, ponosna je na njega, pa ovaj tip pomaže i u organizaciji grupe budući da predstavlja simbol u skladu sa kojim se grupa identifikuje i kroz čije obožavanje izražava svoje specifične, društvene vrednosti.

Kada je uspostavljen kao deo društvene strukture, status Lude ima četiri osnovne karakteristike. On je nizak, ismejavan ali i tolerisan i dozvoljen. Nameće se, dakle, zaključak da u društvenom statusu Lude nailazimo na izvestan paradoks. Naime, Luda je u isto vreme prezrena ali i tolerisana, ismejavana ali i pričinjava zadovoljstvo, degradirana ali i privilegovana. Zato Luda uživa izvesnu popularnost i može dostići slavu. Njena uloga je, stoga, institucijalizovana i perpetuirana u folkloru što ukazuje na to da ona ima važnu društvenu funkciju. Klap identifikuje nekoliko takvih funkcija. Na prvom mestu je specifičan doprinos Lude grupnoj organizaciji i disciplini. Ona svojim „štosevima“ remeti strogo ponašanje i komikom olakšava rutinu. Luda, takođe, doprinosi regulisanju agresije u tom pogledu što na sebe prima različita nedostojanstva koja bi se u stvarnom životu mogla tretirati kao uvrede i biti povod za konflikt. Ipak, socijalni tip Lude najznačajniji je kada je u pitanju socijalna kontrola i redukcija statusa. Klap ovde misli na to da društvo koristi ovaj tip, odnosno pripisuje ga, kako bi onemogućilo nekompetentnim osobama pristup značajnim društvenim ulogama. Kada je u pitanju društvena kontrola, može se reći da će svako izbegavati da bude svrstan u ovu kategoriju. „Strah od ismejavanja može biti jak koliko i strah od kažnjavanja ili smrti“²⁰, kaže Klap. Zato grupa kroz tip Lude disciplinuje svoje pripadnike i utiče na njihovo ponašanje oblikujući ga prema prihvaćenim standardima. Najzad, ovaj tip je naročito značajan u edukaciji budući da daje negativan primer koji često srećemo u literaturi i folkloru, a često služi i kao lekcija deci u pričama koje su im namenjene.

Ukoliko Nitkova posmatramo kao fundamentalni društveni simbol, onda se može očekivati da će svako društvo imati potrebu da stvara, održava i pripisuje ovaj tip u skladu sa svojim potrebama. Kao najznačajniju funkciju procesa nitkovizacije, Klap navodi stvaranje i održavanje adekvatnih predstava o

20 O. E. Klapp, *The Fool as a Social Type*, 162.

Nitkovu i pripisivanje tih predstava pojedincima u odgovarajućim prilikama. Stvaranje Nitkova je deo društvene reakcije na određene oblike ponašanja kao što su: ponašanje koje pretil društvenim normama, organizaciji i zakonu, ozbiljna zloupotreba statusa, sumnjiva marginalna pozicija pojedinca unutar grupe, potajno držanje, groteskna odstupanja i namerno izneveravanje lojalnosti. Kreiranje socijalnog tipa Nitkova je, u skladu sa tim, odbrambeni mehanizam, koji kolektiv razvija kako bi se obnovila i odbranila društvena struktura i da bi se izgradio konsenzus po pitanju određenih vrsta postupaka. Klap zaključuje da imenovanje Nitkova služi njegovom odvajanju od običnih ljudi, podizanju uzbune usled njegovog prisustva i žustrom reagovanju kako bi se izašlo na kraj sa takvim opasnim prestupnikom. Autor, međutim, upozorava da u svakodnevnom životu nikada ne srećemo osobu koja je ovakvo potpuno otelotvorenje zla. Zato se često dešava da osoba, u kojoj se delom prepoznaju neke od navedenih osobina Nitkova, bude u ulozi žrtvenog jarca budući da postoji mogućnost da se u potpunosti na nju primeni određeni pojam Nitkova.

Društvo, takođe, ima paradoksalni odnos prema ovom socijalnom tipu. S jedne strane, u praksi, želi da ga se otarasi, ali ritualno želi da ga zadrži kao predstavu o tome šta se dešava ljudima koji ispolje karakteristike Nitkova i kao osiguranje da je zlo iskontrolisano. Zbog ovih funkcija, društvo ne može da se otarasi Nitkova tiho i neprimetno već se suočava sa potrebom da ga tretira na oštar način koji bi služio kao primer. Formalizacija sudbine Nitkova u folkloru i ritualu može se posmatrati kao pokušaj da se ove funkcije očuvaju.²¹

Primer meksičkih tipova Heroja, Nitkova i Lude

Klap s pravom govori o sistemu socijalnih tipova koji poseduje svako društvo kao deo svoje neformalne strukture. Iako su neki tipovi univerzalni, svaki poseban sistem, prema ovom autoru, daje ključ za razumevanje nacionalnog karaktera i strukturalnih razlika koje postoje među društvima. „Sa kulturne tačke gledišta, socijalni tipovi predstavljaju etos i pomažu u stvaranju slike grupe o samoj sebi – odatle, na neki način odražavaju nacionalni karakter.“²² Pod ovim Klap podrazumeva da će Amerikanac formirati svoj identitet na osnovu drugačijih modela od, recimo, Šveđanina ili Meksikanca. Ove svoje hipoteze Klap je nameravao da proveriti u kratkoj studiji o Meksikancima i socijalnim tipovima koji se mogu sresti u njihovom društvu. Važno je naglasiti da autor, s druge strane, poriče postojanje nečeg kao što je opšti meksički

21 O. E. Klapp, Notes toward the Study of Vilification as a Social Process, 75.

22 O. E. Klapp, Mexican Social Types, *The American Journal of Sociology*, Vol. 69, No.4, Jan, 1964: 404.

socijalni tip budući da se radi o heterogenom društvu, „mozaiku rasa i kultura“.²³

U svojoj studiji o meksičkim socijalnim tipovima, Klap je, dakle, pokušao da pronikne u meksički sistem tipova. Metod kojim se tom prilikom poslužio isti je kao i pri proučavanju američkih socijalnih tipova i sastojao se od kreiranja liste naziva iz slenga za različite vrste osoba, i njenog prezentovanja Meksikancima kako bi ih prokomentarisali i klasifikovali. Ispitanicima je, takođe, predočena lista američkih socijalnih tipova i zamoljeni su da navedu njihove meksičke ekvivalente, ukoliko postoje. Kako sâm kaže, Klap je u ovoj studiji prezentovao meksičke tipove paralelno sa američkim i to kao vrstu semantičkog mosta – bez impliciranja da svaki meksički tip korespondira američkom.²⁴

Heroj kao model toga „kakav treba biti“ u meksičkom društvu obuhvata različite modele. Od najistaknutijih može se navesti osoba koja je *muy macho* (jaka, muževna), a opisuje se kao „pravi muškarac, ljubavnik, borac, hrabar i onaj koji se ne usteže da brani ono u šta veruje“. Takođe su hvaljene uspešne osobe (*muy listo, abusado*), kao i one koje pokazuju naročitu oštrinu duha, visprenost i inteligenciju (*genio, sabiondo*). *Un caballero* se može preveti kao džentlmen ili gospodin i na ceni je kao šarmantan, elegantan, ali i hrabar muškarac. Pored ovih tipova, Meksikanci poštuju i „dobrog“ čoveka koji bi se mogao opisati kao pošten i neiskvaren (*honesto, incorupto, puritano*). Uz njega postoji i tip dobročinitelja, odnosno osobe koja je dobra i od pomoći svima (*buena persona, buena gente, bondadoso*). Ne treba zaboraviti ni tip velikog ljubavnika koji se često u šali naziva „sokolom među pilićima“ (*gavilan pollero*) ili „gazda žena“ (*dueño de las mujeres*). Osoba od velike važnosti i moći je *el jefe*, odnosno gazda ili šef, čiji se oligarhijski ton ublažava ukoliko je okarakterisan kao ispravna osoba koja ne nameće svoju volju ostalima (*persona justa, muy democrata*). Od ostalih favorizovanih tipova mogu se izdvojiti *luchador*, tj. ambiciozni borac, pandan američkom *self-made man*-u, zatim vesela i zabavna osoba (*alegre, alegron*), hrabra osoba koja voli rizik (*atrevido, arriesgado*) kao i nezavisna osoba, slobodnog duha (*persona libre, rebelde, liberal*).²⁵

Zanimljivo je zapaziti da se navedeni tipovi tiču isključivo muškaraca i da postoji sasvim drugačiji sistem „herojskih“ tipova kada su u pitanju žene. Od njih se mogu izdvojiti: *la joya*, u slobodnom prevodu dragulj i označava savršenu ženu, čednu i lepu „čijim posedovanjem muškarac može da se ponosi“²⁶. Tu je i *esposa abnegada*, odnosno posvećena, povučena žena, ali i *encanta-*

23 Ibid, 404.

24 Ibid, 405.

25 Ibid, 406.

26 Ibid, 407.

dora – žena izuzetne lepote i glamura. Pojam *muchacha chula*, koji se takođe kotira kao poželjan tip, u srpskom slengu značio bi „dobra riba“. Ipak, kako Klap kaže, Meksikanci i pored toga što vole ovaj tip devojke, pri ženidbi uvek radije biraju „skromnu, malu golubicu“. Autor, takođe, napominje da ovi tipovi predstavljaju najpre stanovište muškaraca, ali ne treba zaboraviti da ih mnoge žene prihvataju i da se u skladu sa njima „modeluju“.²⁷

Imajući u vidu američke i meksičke tipove Heroja, Klap uočava da u oba društva postoji izvestan konflikt između formalnih ideala koje podržavaju škola, vlada ili crkva i shvatanja običnih ljudi. „Ljudi se mogu diviti osobi koja je, iako čini loše stvari, dovoljno pametna da se izvuče i prezirati glupog, ali poštenog nespretnjakovića“.²⁸ Zato nam upravo socijalni tipovi omogućavaju da steknemo uvid u tu neformalnu stranu kolektivnog morala. „Bilo bi razumno reći da bi osoba, kada bi otelotvorivala mnoge od gore pomenutih tipova, bila popularna među Meksikancima“, zaključuje Klap.²⁹

Od negativnih tipova, tj. Nitkova, u Meksiku se izdvajaju sledeći: siledžija, koji maltretira ljude i napada slabije od sebe (*abuson, agresivo, brevero*); inicijator nevolja, koji zavađa ljude svojim intrigama (*busca ruido, intrigante, diablo*); obmanjivač koji vara nevine ljude (*aprovechado, zorro, estafador*). Meksikanci, takođe, preziru parazite (*vago, zangano, flojo*) kao i osobe koje nisu ni od kakve koristi drugima (*inutil, un vale nada, que no sirve*). Neodobravanje se izražava i prema ugnjetavcima i tiranima (*tirano, despota, dictador*), kriminalcima (*bandolero*), „zlicama“ (*maldito, malvado*), monstrumima (*odioso, brutal*). Izdaja se osuđuje kao i u drugim kulturama i izražena je kroz sledeće tipove: dvolična osoba (*de dos caras*), prijatelj iz interesa (*amigo por interes*), lažov (*falso, mentiroso*), izdajica (*traidor, renegado*), kukavica – kao potencijalni izdajica (*cobarde, miedoso*) itd.³⁰

Klap zaključuje da negativni tipovi ne ocrtavaju značajne kulturne razlike. Oni pre naglašavaju da su najznačajnije kategorije Nitkova univerzalne, verovatno zato što su i pretnje Nitkova po društvo univerzalne. Bez obzira na to, uočljivi su različiti stepeni u osuđivanju određene kategorije Nitkova koji se mogu uočiti kod Meksikanaca, s jedne strane, i Amerikanaca s druge. U Meksiku je, tako, proces nitkovizacije mnogo stroži od Američkog prema određenim oblicima ponašanja kao što je homoseksualizam kod muškaraca i promiskuitet kod žena, a blaži prema

27 Ibid, 407.

28 Ibid, 407.

29 Ibid, 407.

30 Ibid, 410.

buntovnicima, revolucionaristima i komunistima koje, za razliku od Amerikanaca, Meksikanci ne stigmatizuju kao Nitkove.³¹

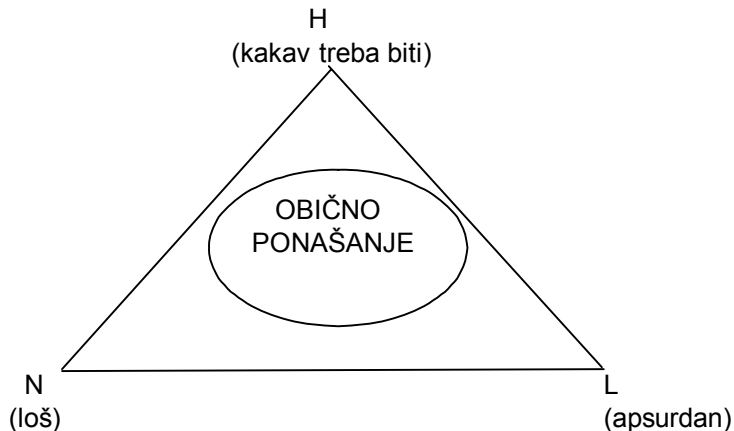
Kada su u pitanju Lude, takođe se mogu uočiti izvesne podudarnosti između meksičkog i američkog sistema. Ismejavaju se mentalni nedostaci – glupe Lude (*tonto, baboso*), nespretne i spore osobe (*mentecato, torpe*), „pametnjakovići“ koji tvrde da sve znaju (*piensa grande, super sabio*), „ludi naučnici“ (*sabio loco*). Meksikanci naročito ismejavaju nedostatak muškosti: plačljivko (*lloron*), slabić (*maricon*), ženski Petko (*joto*). Time se naglašava pomenuti mačo ideal koji se gaji u okviru ovog društva, koji, prema Klapu, najverovatnije čini Meksikance tolerantnijim prema brzopletim Ludama (pomenuti *daredevil* kod Amerikanaca) nego prema kukavicama.³² Imajući u vidu navedene kategorije Nitkova i Lude, može se zaključiti da ovi tipovi predstavljaju socijalno određene opšte promašaje u ljudskoj prirodi, koji se mogu sresti bilo gde, pre nego što odgovaraju određenoj kulturi. Postojanje brojnih paralelnih tipova u različitim kulturama, takođe, sugeriše da se običan život i organizacioni problemi rešavaju na slične načine. Tipovi Heroja, Nitkova i Lude analizirani u okviru meksičkog društva, prema Klapu, odražavaju vrednosne sudove Meksikanaca. „Ne može se imati uvid u najistaknutije tipove a da se ne stekne osećaj za meksički etos – na primer, naglašavanje hrabrosti i muškosti (*macho*) i prezir prema slabićima (*marica*).“³³

Osnovna namera Klapa bila je da pokaže kako socijalni tipovi u Meksiku funkcionišu kao normativni sistem kontrole, isto kao i u Americi. Autor, takođe, zastupa čvrst stav da bi socijalne tipove trebalo uzeti u obzir kao plodnu osnovu za poređenje različitih društava i daje vredno metodološko sredstvo koje se može koristiti u komparativnim studijama. Klap, naime, sugeriše da različite kulture mogu biti upoređene sortiranjem njihovih socijalnih tipova duž HNL (Heroj, Nitkov, Luda) dimenzija (*HVF dimensions*). Te dimenzije zamišljene su kao trougao čiji unutrašnji prostor predstavlja uobičajeno ponašanje, a temena odstupanja od tog ponašanja u tri osnovna pravca: poželjno, loše i apsurdno:

31 Ibid, 411.

32 Ibid, 412.

33 Ibid, 413.

Na osnovu pozicije ekvivalentnih tipova u vrednosnom prostoru moguće je davati komparativna tvrđenja, kao na primer da Meksikanci zauzimaju strožiji stav prema slabiću od Amerikanaca ili da su Amerikanci manje tolerantni prema snobu od Engleza.

Klap smatra da bi dalje trebalo studirati strukturalne implikacije socijalnih tipova budući da su oni pokazatelj neformalne institucionalizacije. Ovaj autor, takođe, skreće pažnju i na ambivalentnost koja može postojati prema jednom istom socijalnom tipu i postavlja pitanje da li ova ambivalentnost reflektuje gubitak vrednosnog konsenzusa unutar određenog društva? U svakom slučaju, hipoteza koju ovom prilikom razvija je ta da što je društvo složenije, urbanizovanije i više industrijalizovano, to će biti veće razmere ambivalentnih tipova.

Američki tipovi Heroja, Nitkova i Lude. Razmatranje američkog karaktera

Klapova studija o Meksičkim socijalnim tipovima značajna je, pre svega, zbog toga što autor u njoj izlaže metodološku vrednost socijalnih tipova u komparaciji različitih društava. Razmatrajući socijalne tipove u okviru američkog društva Klap je nastojao na tome da pokaže na koji način ovi tipovi mogu biti od koristi u jasnijem sagledavanju nacionalnog karaktera, ali i u otkrivanju „anomalija“ koje se javljaju unutar jednog društva.

Prvi korak koji Klap čini u svojoj studiji *Heroes, Villains and Fools: the Changing American Character*³⁴, jeste navođenje najznačajnijih tipova koje Amerikanci klasifikuju u svaku od ove tri navedene kategorije, koje potom

34 O.E. Klapp, *Heroes, Villains and Fools: The Changing American Character*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1962.

podvrgava analizi sa ciljem otkrivanja načina vrednovanja ovih tipova od strane Amerikanaca.

U okviru američkog društva postoji nekoliko glavnih tipova Heroja od kojih svaki predstavlja odgovarajuće vrednosti i dostignuća. U te tipove spadaju: Pobednici (*Winners*), Izvrсни izvođači (*Splendid performers*), Heroji koji su društveno uvaženi (*Heroes of social acceptability*), Nezavisni duhovi (*Independent spirits*) i Heroji koji služe društvu (*Group servants*). U kategoriju Pobednika spadaju pojedinci koji svakoga pobeđuju i koji su uvek na vrhu. Klap navodi sledeće potkategorije ovog tipa: *the strong man*, *the top dog*, *the underdog*, *the brain*, *the smart operator* i *the great lover*. Jak čovek (*the strong man*) modernog doba blizak je heroju osvajaču kojeg često nalazimo u mitovima i legendama. On je nepobediv i Amerikanci mu se dive pripisujući mu nazive kao što su: *champ*, *ace*, *winner*, *superman*, *iron man*, *big operator* itd.

Top dog je sličan *strong man*-u i često se naziva *big shot*, *boss*, *head guy*, *Mr. Big*. Njegov nitkovski aspekt bio bi diktator ili ugnjetavač, ali to ni u kom slučaju nije dominantni način na koji je ovaj tip viđen u očima Amerikanaca. „Svaki *top dog*, naravno, mora imati svog *underdog*-a, bilo kao podređenu, lojalnu osobu, žrtvu dominacije ili kao rivala predodređenog da mu se suprotstavi.“³⁵ Klap tip *underdog*-a ubraja u herojske zato što on izaziva divljenje i često se očekuje da će pobediti većeg od sebe. Da bi se razumeo ovaj tip, treba imati u vidu pomenuti obrazac „Pepeljuge“ koji ima veliki značaj u okviru američkog društva. Otuda je moguće kao primer *underdog*-a navesti *self-made man*-a kao pojedinca koji se uzdigao iz prvobitnog, nepovoljnog položaja. Zbacivanje *top dog*-a, naročito neomiljenog, od strane *underdog*-a često je izvor oduševljenja unutar društva.

Na prvi pogled, *the brain* je kontrarna kategorija *strong man*-u, ako se ima na umu opozicija pamet:snaga koja je, inače, česta u okviru američkog društva. Pored toga, u Americi se, prema Klapovim rečima, preziru sanjari, štreberi, čak je filozofija, barem u vreme kada je Klap pisao ovu knjigu, bila zapostavljena na univerzitetima. Stoga je logično postaviti pitanje zašto je tip *the brain* svrstan u kategoriju Heroja? Ključ ovog paradoksa je, kako Klap navodi, vrsta intelekta kojem se Amerikanci dive.

„Pustite 'čoveka od ideje' da proizvede lekove, bombe i naprave ili da ima pristup trgovini akcijama kako bi postao uspešan analitičar, debatama u kojima bi pobedio razbijajućim argumentima, ili televizijskom kvizu gde bi dao tačan datum kada je Šekspir napisao svoj Dvanaesti sonet – i odjednom on će postati poštovan.“³⁶

35 Ibid, 30.

36 Ibid, 32.

Zajedničko u svemu ovome, prema Klapu, je to što su ovo sve javne demonstracije moći. Nisu, dakle, ideje same za sebe toliko na ceni koliko njihovih rezultati. Na taj način *the brain* je znatno bliži tipu Heroja nego što se u početku može pomisliti. On bi se, zapravo, mogao nazvati intelektualnim herojem osvajačem.³⁷

Predstava o tipu *the smart operator* najbolje se stiče na osnovu termina iz slenga koji ga obeležavaju: *smoothie, promoter, fast worker, diplomat*. Reklo bi se da ovaj tip uvek zna kako da dobije ono što želi i da može „čovaka prevesti žednog preko vode“, kako bi se to reklo u srpskom jeziku. Njega lakše možemo razumeti ako ga uporedimo sa mudrim herojem iz folklora, čija je osnovna uloga nadmašivanje moćnijeg protivnika. Postojanje ovog tipa, po Klapu, odražava svet eksploatacije i kompeticije u kome se oni koji nemaju moć, služe smicalicama.

Poslednji u kategoriji pobednika je *the great lover* koji ima osobine i *strong man*-a i *smart operator*-a. On je toliko uspešan u ljubavnim igrarijama da se doživljava kao neka vrsta šampiona. *Love queens* predstavljaju ženske pandane velikom ljubavniku. Ipak, kako Klap navodi, žene su tradicionalno isuviše pasivne da bi ponele epitet velikog ljubavnika. Nekadašnja *vamp* žena ili *femme fatale* nije više tipičan američki ideal. Američka *love queen* pre je atraktivna devojka kojoj nedostaje fatalni šarm.³⁸

Izvršni izvođači (*Splendid performers*) su vrsta američkih heroja koja svoj uspeh duguje, pre svega, masovnim medijima. Njihova specijalnost je performans ispred kamere, publike ili mikrofona. U slengu su poznati pod nazivima: *star, maestro, impresario, showgirl, entertainer, crooner, torch-singer, diskjockey, master-of-ceremonies* itd. Izvršni izvođač razlikuje se od prethodne kategorije Pobednika jer ne poseduje nikakvu realnu moć već svoj uspeh bazira na popularnosti. Najbolje se opisuje kao *showman*. Glavni pokazatelj divljenja koje Amerikanci iskazuju prema ovoj kategoriji, po Klapu, jesu obožavaoci i uticaj javnih figura na život običnog čoveka. Klap deli izvršne izvođače na one koji su u *show business*-u i na one koji se pokažu u sportu i predviđa da će masovne komunikacije još više doprineti njihovoj popularnosti.

Heroji koji su društveno uvaženi (*Heroes of social acceptability*) se mogu opisati kao omiljeni unutar određene grupe ili društva. Ovaj tip Heroja se, međutim, ne mora isticati već se najčešće uklapa u svoje okruženje. Na primer, Izvanredni izvođač, kao izrazito istaknut društveni tip, ne povlači sa sobom i društveno odobravanje – *prima donna* se može isticati svojim umećem ali je često problematičnog temperamenta na koji se u okviru društva može gledati sa prezirom. Klap razlikuje sledeće potkategorije Heroja koji je društveno uvaženi: *pin-ups, social lions, good fellows* i *conformers*. *Pin-up* je

37 Ibid, 32.

38 Ibid, 34.

tip koji nalazimo na naslovnim stranama popularnih časopisa i obeležava se terminima kao što su *doll*, *cover girl*, *beauty queen*, *Miss America*. Jedini zahtev koji osoba mora da ispuni da bi bila svrstana u ovu kategoriju jeste telesno savršenstvo i fotogeničnost.

Social lion je šarmer, odnosno, osoba koja očarava ljude svojim manirima, elokvencijom ili dosetljivošću. U domaćem slengu ovaj tip bio bi obeležen terminom šmeker.

Good fellow je poznat kao običan pojedinac koji je zahvaljujući svojoj „dobroj duši“, ličnosti i dobrim delima pridobio svoje okruženje. U američkom slengu se često naziva *the good Joe*.

Conformer je kod Klapa tip koji doslovno poštuje sva društvena pravila i zakone i u slengu je poznat kao *the stickler*, *Puritan*, *saint*, *paragon*. „Heroj konformista se izdvaja zato što su ostali pripadnici društva uglavnom slabi konformisti.“³⁹ Klap ih deli na dve grupe: moraliste, koji zadovoljavaju sve etičke standarde (*saint*, *angel*, *patriot*, *100% American*) i *smoothies* koji zadovoljavaju postojeće zahteve grupe. *Smoothie* se odlikuje neprikosnovenim i savršenim spoljašnjim izgledom pa mu je gotovo nemoguće naći manu. Poznat je kao *fashion leader*, *best drssed woman*, *slick chick*, *glamour girl* itd.

Nezavisni duhovi (*Independent spirits*) su modeli koji delaju i „stoje“ sami (*individualist*, *lone eagle*, *lone wolf*, *pioneer*, *self-made man*). Ovaj tip, kad se primeni na osobu ženskog pola, konotira često samostalni uspeh u „muškom“ svetu. „Amerikanci nisu toliko impresionirani veličinom dostignuća koliko sposobnošću ili voljom ovih heroja da budu različiti i da slede usamljenu stazu.“⁴⁰ Upravo je ovo samotnjaštvo uglavnom uzrok draži mnogih heroja u literaturi i svakodnevnom životu. Marko Kraljević, na primer, umire sam ispod drveta na Urvini planini u narodnoj epskoj pesmi. U domaćoj sredini je, takode, uočljivo iskorišćavanje ovog tipa kao modela u skinhead pokretu kroz natpise „Sam protiv svih“ na majicama koje su pripadnici ovog pokreta nosili.

Group servant je tip najbliži tradicionalnoj slici Heroja, kao jake i ispravne osobe koja je neumorno grupi na usluzi. U ovu kategoriju spadaju: branioci koji jačaju zakon, štite i spasavaju ljude u nevolji (*gang-buster*, *Lone Ranger*, *protector*, *dragon-slayer*), zatim krstaši koji pokušavaju da uspostave novi red (*reformer*, *trust-buster*) kao i mučenici koji se žrtvuju za svoju grupu i dobročinitelji koji revnosno rade u korist svoje zajednice. Ovo bi bili najosnovniji tipovi Heroja koje je Klap identifikovao u okviru američkog društva.

Osnovni tipovi Nitkova koje Amerikanci poznaju već su navedeni u delu ovog rada koji se bavi njihovom klasifikacijom. Na ovom mestu mogu se još jednom navesti kriterijumi u skladu sa kojima Klap sortira ove tipove. Ti kriterijumi su sledeći: vidljivost (da li je tip primetan ili prikriven u svom delo-

39 Ibid, 41.

40 Ibid, 43.

vanju), vrsta pretnje (da li je u pitanju kršilac zakona, parazit, obmanjivač), društvena pozicija tipa (tzv. insajder ili autsajder, stranac, marginalac) i, najzad, ozbiljnost stava prema određenom tipu Nitkova koja može biti u rasponu od tolerancije do mržnje i prezira. Možemo se, takođe, podsetiti glavnih kategorija Nitkova koji se prepoznaju na osnovu navedenih kriterijuma. To su tipovi koji narušavaju red i status (*desperado, rebel, flouter, rogue* i *troublemaker*), tipovi koji uzurpiraju moć, autoritet ili status (*oppressor, authoritarian, selfish grabber*), sumnjivi stranci (*intruder, suspicious isolates, monster*), podlaci i izdajnici koji predstavljaju očevidnu ili prikrivenu nelojalnost (*hidden traitors, renegade, sneak attacker, corrupters, chiselers, parasites*) i raznovrsne društvene nepoželjne tipove koji se najčešće obeležavaju nazivima: *scum, outcast, skid row, no-good, blacksheep, bad penny, bum, tramp* itd.

Kada su u pitanju američke Lude, moguće ih je sortirati u pet velikih kategorija: nekompetentne (brzoplete, nespretne, slabe, jednostavne) Lude koje ilustruju i „kažnjavaju“ smešne promašaje; tipovi Lude pripisani pojedincima koji polažu pravo na više od onoga što zaslužuju, pa time pomažu u korekciji zloupotrebe statusa; *Nonconforming fools* kojima se ismejavaju devijantne osobe i tzv. autsajderi; *Overconforming fools* koje podležu komičnom ukoru zato što se preterano podvrgavaju standardima grupe i, na kraju, tipovi Lude kao što su *comic butt* i mudra Luda koji imaju istaknute funkcije kao ventili za agresivne tenzije. O prvoj kategoriji je već bilo reči prilikom klasifikacije osnovnih tipova Lude. Ovde se mogu navesti još termini iz slenga kojima se ove posebne vrste Luda obeležavaju. Nespretna Luda se naziva sledećim imenima: *boor, dub, sloppy Jane, lout*, itd. Brzopleta Luda je *daredevil, stunt artist, speed demon, joy rider, plunger*. Jednostavna Luda je poznata kao *goof, dumb, Jackass, moron, bonehead, pinhead*. Slaboj Ludi se podsmeva nazivima kao što su: *sissy, mama's boy, yes-man, crybaby, pussy footer*.

Veoma su zanimljive tzv. opovrgavajuće Lude (*discounting types*) i funkcija koju im Klap pridaje u okviru američkog društva. Ovi tipovi su naročito bitni u mobilnim društvima i odnose se na pretenciozne pojedince koji polažu pravo na viši status od realnog, pomažući na taj način da se takve osobe, ipak, stave na svoje mesto. Klap ih je podelio na tipove koji potajno obeležavaju pojedince i na one kojima se to čini drastičnije (*deflating types*). Osnovna funkcija prvih je umanjivanje uticaja koji bi, inače, bio obezbeđen formalnim statusom. U njih spadaju *old fool* – primer može biti senilni šef, *secondrater* – beznačajna osoba među bitnim osobama, *no account* – nikogović na koga se ne obazire (*nobody, jerk, punk*), *small-minded fool* – ovaj tip svojim radom ne daje nikakav značajan doprinos (*cheapskate, tightwad, small potato*), beznačajni najezdnic koji su iritantni ali i komični (*pest, bore*). Druga grupa uključuje pompeznu Ludu: *stuffed shirt* – koji se postavlja iznad drugih i shvata samog sebe isuviše ozbiljno; *The dude* – njegovi isuviše uglađeni maniri se

preziru jer se doživljava kao pojedinac koji pokušava da bude bolji od drugih; *boaster* – napadan pojedinac koji po svaku cenu pokušava da izađe u prvi plan; *the great lover* – gaji iluziju o svom beskrajnom šarmu i pripisuje sebi avanture koje nije imao.

Nonconforming fools predstavljaju tipove koji su ispod društvenih standarda: *deformed fool* (deformisana Luda), *the character, strange fool* (čudna Luda), *antic fool* (groteskna Luda), *comic rogue* (komični nevaljalac). Budući da je većina navedenih tipova već pomenuta, možemo se osvrnuti na dva tipa iz ove grupe o kojima do sada nije bilo reči. To su *the character* i *strange fool*. *The character* se može prevesti kao „lik“ u srpskom slengu i koristi se za obeležavanje osoba koje su čudne, živopisne i interesantne. Ovakav tip ne implicira obavezno ismejavanje i odbijanje i njegov tretman od strane društva je pre prihvatanje i blagonaklonost, nekada čak i poštovanje. Kao mogući domaći primer ovog tipa, može se navesti Piksi (poznati svirač frule iz Knez Mihajlove ulice). *Strange fool* se često graniči sa tipom Nitkova i obeležava se terminima *creep, square, eccentric, misfit, oddball*.

Overconforming fools idu previše daleko u poštovanju društvenih pravila i standarda grupe. Postoje, naime, situacije u kojima se saobražavanje društvenim pravilima opaža kao pogrešno i nepotrebno. Po Klapu postoje četiri osnovne podkategorije ovog tipa: *yes-man* – onaj ko se suviše podčinjava (*pussyfooter, clothes horse*). Ovaj tip, na primer, po svaku cenu izbegava neslaganje sa svojom okolinom i slepo prati modu. Nedostaje mu integritet i njime se lako manipuliše. Sledeći tip je *rigid fool* koji se kruto drži ustaljenih ali prevaziđenih konvencija od strane okoline (*fanatic, prig, prude, fundamentalist*). *The faddist* takođe spada u ovu grupu i u srpskom slengu bi označavao vetropira koji lako menja mišljenje (*fan, autograph fiend, dance fiend*). *High minded fool* ponaša se glupo i slepo usled svojih uzvišenih ideala (*egg-head, eager beaver, idealist*). Ovaj tip je osnova za, već pomenutog, ismevanog heroja – osoba kojoj se ironično pripisuju imena koja obeležavaju heroja. Poslednji među najznačajnijim američkim tipovima Lude su *comic butts* i *jesters* (lakrdijaši). *Comic butt* se obeležava imenima: *Sad Sack, stooge, fall guy, buffoon*. Ova Luda zauzima veoma nizak status i koliko god da je ismejavana i loše tretirana, zajednica uvek misli da ona to i zaslužuje. *Jester* ili lakrdijaš, s druge strane, ima dužnost da ismejava i „pravi budalu“ od nekoga. Može se reći da je *comic butt* najpre njegova žrtva. Ovaj tip nije klasična Luda, što uočava i sâm Klap koji ga opisuje kao „proizvođača Lude“.⁴¹

Nakon opisa najznačajnijih tipova Heroja, Nitkova i Lude, koji se sreću u okviru američkog društva, Klap je pristupio njihovoj analizi, nameravajući da otkrije šta oni govore o američkom karakteru. Naročitu pažnju, ovaj autor je posvetio načinu na koji Amerikanci vrednuju navedene tipove i razmatranju

41 Ibid, 89.

stavova koji se prema njima zauzimaju. Iz njegove analize vidimo da se tipovi Heroja mogu ocenjivati na različite načine i da svaki od njih ne nosi podjednaku vrednost u očima Amerikanaca. Jedan od zaključaka koje Klap izvodi jeste da postoje tri osnovna stava prema određenim socijalnim tipovima koji najbolje odražavaju američki etos. To su: antagonizam prema siledžijama, snobovima i autoritarnim tipovima, simpatija prema *underdog*-u i odobravanje *good Joe*-a. Ovaj skup stavova Klap naziva *the Good Joe complex* i određuje ga kao dominantan u okviru američkog društva. Pored toga, na osnovu preferiranih tipova, vidljivi su naglašavanje fizičkih atributa umesto duhovnih kvaliteta, kao i gubitak individualnosti usled fenomena koji Klap naziva pseudointegracijom.

Fenomen pseudointegracije odnosi se na površnost međuljudskih odnosa koji postoje unutar američkog društva i to zahvaljujući mogućnosti pojedinca da igra više različitih uloga u isto vreme⁴². „Stvarna integracija društvenog života može biti prilično drugačija od onoga kako na prvi pogled izgleda – slaba kada se čini jakom, prolazna kada deluje trajno, nedovoljno usklađena kada izgleda dobro usklađeno – sve usled jedne stvari, igranja uloga.“⁴³ Vešti „igrači uloga“ u stanju su da reprodukuju timski duh, požrtvovanost ili saosećanje, ali treba imati na umu da igranje uloga, u suštini, nikada nije istinska i iskrena posvećenost i da teško može proizvesti trajne društvene veze. Zato, Klap svaku vezu u kojoj je solidarnost bazirana na igranju uloga naziva pseudointegracijom. To je fasada prijateljskih odnosa kojom je često maskirana anomičnost društva. Može se reći da pseudointegracija ima obeležje solidarnosti ali joj nedostaje najbitnija komponenta – lojalnost.

„Kada mi Amerikanci želimo da se približimo nekome, mi ne uspostavljamo istinsku solidarnost, već igramo ulogu koja (kao tekst u romantičnoj predstavi) izgleda kao prava, ali se ne bi promenila ukoliko bi drugi glumac stupio na scenu i nastavio ulogu. Na taj način, mi smo u stanju da generišemo naizgled prijateljski odnos čak i sa strancima – na zabavama, tokom vožnje autobusom, itd. – ali ova laka prijateljstva brzo izblede, logorska vatra se napušta, samo prazne čaše ostaju na šanku.“⁴⁴

Takvo igranje uloga omogućava ljudima različitih, čak inkompatibilnih, ličnosti, karaktera i stavova da sarađuju bez, naizgled, ikakvih problema u komunikaciji. Sa strukturalne tačke gledišta, međutim, ceo sklop izgleda kao kula od karata. „Trajna integracija je moguća, pretpostavljam, tamo gde postoje duge veze i koreni, prisnost koja rezultuje iz stvarnog poznavanja i obra-

42 O vezi socijalnih tipova i igranju različitih društvenih uloga videti u: V. Trifunović, Formiranje socijalnih tipova u teoriji Orina Klapa, rad predat za Glasnik Etnografskog instituta SANU, LV, 2007

43 Ibid, 110.

44 Ibid, 113.

zovanja koje naglašava posvećenost zajedničkim vrednostima kao srži nesa-lomivog morala.⁴⁵ Ovi uslovi, prema Klapu, nedostaju u američkom životu i zato je najčvršća sturuktura koju Amerikanci mogu imati pseudointegracija koja može izgledati ubedljivo ali koja se ne odlikuje trajnošću.

Dominantne modele u Americi predstavljaju tri osnovna tipa: *the good Joe*, *the smart operator* i *playboy*. „Amerikanac želi da bude *good Joe* sa mnogo prijatelja, koji ne radi mnogo i koji je dovoljno pametan da navede drugog da za njega radi ono što on ne želi.“⁴⁶ Klap smatra da se ova tri tipa savršeno uklapaju u društvo gde je pseudointegracija dominantni tip organiza-cije, zato što se u „pseudointegraciji pojedinac ne zalaže puno, „igra pamet-no“, ponaša se kao *good Joe* i koristi dokolicu kao vreme u kome se opušta od intenzivnog igranja uloga, ili u kome, možda, traga za sopstvenom lič-nošću.“⁴⁷

Značajno pitanje koje Klap obrađuje je i kvalitet američkih herojskih mo-dela. Može se reći da autor nimalo nije optimističan u svojim razmatranjima identifikujući pojavu tzv. anomičnih tipova i zaključujući da se tip američkog Heroja značajno pogoršao. Anomični tipovi kao što su *beatnik* ili *hipster*, koje navodi Klap kao primer, gotovo po pravilu, kontriraju zvaničnim, uzornim tipovima. *The beatniks* je potkultura čiji su pripadnici pojedinci kojima je „dosta svega“, koji su obično „švorc“ i koji ne prave ni najmanji napor u svom životu kako bi napredovali, bili „dobri“ i konvencionalni, koji ne trpe težak rad, kao ni brak i porodični život. Njihov vrednosni sistem je u sukobu sa vrednostima, normama i idealima šireg društva pa se „zvanični“ društveni heroji u okviru *beatnik* potkulture mogu pre smatrati ludama. Treba naglasiti da su *The beatniks* samo jedna od mnogobrojnih potkultura unutar američkog društva od kojih svaka gaji sopstvene tipove Heroja, Nitkova i Lude koji naj-češće nisu u međusobnoj saglasnosti.

Generalni je zaključak, koji Klap izvodi, da različiti američki tipovi Hero-ja, Nitkova i Lude, umesto što ispunjavaju svoje „normalne“ funkcije podrža-vanjem opšte, uvažene (tzv. *square*) društvene strukture, mogu biti uzeti kao znaci anomičnog i otuđenog društva. Naime, u okviru američkog društva očiti su neuspeh procesa tipizacije u kontrolisanju devijantnog ponašanja, heroiza-cija devijantnog ponašanja, odbijanje „ispravnih“ modela i slabe tačke u mo-ralu. „Čini se da je sigurno reći da nešto nije u redu sa mnogim od naših he-roja“, pesimistično navodi Klap.⁴⁸ To pogoršanje tipa Heroja vidljivo je, po ovom autoru, u kultu poznatih i mešanju dobrih i loših tipova u literaturi i filmu, a odražava se i kroz čest tip tzv. iskvarenog heroja. Sve ovo Klap tu-

45 Ibid, 115.

46 Ibid, 121.

47 Ibid, 121.

48 Ibid, 141.

mači kao simptome bolesnog društva. Socijalni tipovi su, dakle, u ovoj analizi poslužili kao sredstvo dijagnostifikovanja bolesti od koje američko društvo boluje. Nimalo priyatna realnost, odražena u egoizmu, eksploataciji, oligarhiji, alienaciji i pseudointegraciji, stoji iza tipova koji su pozitivno vrednovani u američkom društvu, zaključak je koji Klap izvodi nakon analize socijalnih tipova koji postoje u okviru američkog društva.

Zaključak

Uvidevši nesumnjivi značaj koji socijalni tipovi imaju u društvenom životu, Orin Klap je njihovom proučavanju, a naročito kategorijama Heroja, Nitkova i Lude, posvetio veliku pažnju, na šta ukazuje sâm broj njegovih studija sa ovom temom. U svom bavljenju socijalnim tipovima Klap se interesovao za posebnu problematiku. On je, naime, težio ka tome da pokaže na koji način ovi tipovi mogu pružiti uvid u neformalnu društvenu strukturu, ali i služiti kao pokazatelji nacionalnog karaktera određenog društva i kao metodološko sredstvo pri komparaciji različitih društava.

Ovo, međutim, ni u kom slučaju ne iscrpljuje sav potencijal koji socijalni tipovi u sebi nose, za dalja, pre svega, sociološka i antropološka istraživanja. Heroj, Nitkov i Luda su tipovi koje nalazimo u različitim oblicima usmenog, pisanog ili, pak, filmskog stvaralaštva pa njihovo razmatranje može dati plodne rezultate u analizi folkloru, literature, popularne kulture i na taj način, iz jednog novog ugla, baciti svetlo na ove društvene tvorevine. Može se stoga reći da Klap svojom interesantnom teorijom i aplikativnim idejama otvara nove pristupe proučavanju različitih društvenih fenomena i nove mogućnosti njihovog sagledavanja.

Treba napomenuti i to da su različiti autori uvideli značaj koji proučavanja socijalnih tipova mogu imati i sa uspehom ih primenili u svojim studijama. Od takvih autora, čija su dela prevedena sa engleskog jezika, može se pomenuti Piter Burk (Peter Burke) i njegova studija „Junaci, Nitkovi i Lude – narodna kultura predindustrijske Evrope“⁴⁹, gde autor, primenjujući ova tri koncepta, namerava da pronikne u temeljne stavove i vrednosti nosioca narodne kulture u predindustrijskoj Evropi. Burk je najpre opisao najomiljenije, najomraženije i najprezrenije ličnosti toga doba da bi potom pristupio tumačenju stavova koje te ličnosti posredno i neposredno izražavaju. To, takođe, znači da je ovaj autor prepoznao kao produktivan Klapov postupak i metod rada i u velikoj meri ga primenio kako bi došao do željenih rezultata u svojoj studiji.

49 Peter Burke, *Junaci, Nitkovi i Lude – narodna kultura predindustrijske Evrope*, Biblioteka Povijesna istraživanja, Zagreb: Školska knjiga, 1991.

U svojim analizama i razmatranjima Klapp je došao do brojnih zanimljivih zaključaka koji su, bez sumnje, značajni za bolje razumevanje američkog društva. Treba napomenuti da Klapp ni u jednom trenutku ne kaže da je ovo društvo u potpunosti otuđeno i bez normi koje bi usmeravale ponašanje njegovih pripadnika, već samo konstatuje da se američki karakter vremenom pogoršao. Ova dijagnoza izvedena je na osnovu problematičnih tipova heroja koje Amerikanci najpre uvažavaju i poštuju, kao i na osnovu inkonzistentnih i uzajamno isključujućih vrednosnih sistema koje gaje različite grupe u okviru ovog društva. Klapp, naime, govori o tzv. ispravnim (*square*) herojskim modelima koji se u Americi više ne poštuju. Postavlja se, međutim, pitanje šta su ti ispravni modeli i da li se oni uopšte mogu smatrati ispravnim i jedini pravim (kako se čini da Klapp sugerise) u okviru jednog izuzetno složenog društva kakvo je američko? Može se pre reći da je postojanje različitih, pa čak i inkonzistentnih vrednosnih sistema za očekivati u okviru segmentiranog, anonimnog i mobilnog društva. U takvim uslovima *square* modeli postaju samo jedan od mogućih vrednosnih sistema, a ne jedini ispravni modeli koje bi hitno trebalo reanimirati u cilju društvenog ozdravljenja.

U svakom slučaju, bilo bi zanimljivo videti rezultate ponovljene studije socijalnih tipova Heroja, Nitkova i Lude. Sleng je, naime, društveni fenomen koji je u stalnoj promeni – pojmovi zastarevaju, na njihovo mesto dolaze novi koji mogu nositi i nova značenja. Njegovim ponovnim studiranjem stekao bi se uvid u to šta se u međuvremenu desilo sa američkim karakterom, u kom pravcu pravcu se dalje razvijao i koliko se promenio od šezdesetih godina prošlog veka kada je Klapp završio svoju studiju. Takođe, ne treba zaboraviti da je sleng srpskog jezika isto tako bogat i inventivan pa bi bilo interesantno videti i to kakve rezultate bi jedna ovakva studija pokazala ukoliko bi se odnosila na srpsko društvo.

Vesna Trifunović

Social types *hero*, *fool* and *villain*
in the theory of Orin Klapp

The essay deals with the theory of the respected American sociologist Orin Klapp pertaining to social types, with an emphasis on the Hero, Villain and the Fool. The system, through which Orin Klapp classifies these three types, developing their social functions, as well as the technique he uses in analyzing

the American national character, emphasizing their value as a methodological means in comparing different societies, is reflected upon.

Key words: Fool, Hero, Villain, social type, social control, comparative approach, national character

Vesna Trifunović

Les types sociaux du *héro*, du *bouffon* et du *méchant*
dans la théorie d'Orin Klapp

Le présent travail s'intéresse à la théorie de l'éminent sociologue américain Orin Klapp concernant les types sociaux, l'accent étant mis sur les types du Héro, du Méchant et du Bouffon auxquels cet auteur consacre une attention tout particulière. On y examine la manière dont Orin Klapp procède à la classification de ces trois types, définit leurs fonctions sociales les plus importantes, les applique dans son analyse du caractère national américain, tout en soulignant leur rôle d'outil méthodologique dans la comparaison des sociétés différentes.

Mots-clés: Héro, Méchant, Bouffon, type social, contrôle social, méthode comparative, caractère national